Suvremeni pogled na fenomen progona vještica

Ronald Hutton, Vještice: povijest straha od pradavnih vremena do danas, prev. Denis Brkić. Varaždin: Stanek, 2024, 384 str.

U izdanju varaždinskog nakladnika Stanek objavljen je prvi prijevod jedne od knjiga vodećega britanskog povjesničara, Ronalda Edmunda Huttona, koji se specijalizirao za antičku i srednjovjekovnu povijest Britanije, britanski folklor te starovjerne i novovjerne religijske i magijske predodžbe na britanskom i europskom prostoru. Ovo je prijevod jedne od njegovih recentnijih knjiga koje se bave temom progona vještica, ali i fenomena vještičarstva općenito (izvornik: *The Witch: A History of Fear, from Ancient Times to the Present*, Yale University Press, New Haven – London, 2017).

Hutton, koji je profesor povijesti na Sveučilištu u Bristolu i autor više od desetak povijesnih knjiga, u ovoj knjizi *Vještice: povijest straha od pradavnih vremena do danas* nudi duboko promišljenu sintezu kulturnih, religijskih i društvenih korijena pojma „vještice". Za razliku od većine njegovih ranijih radova koji se usredotočuju prvenstveno na razdoblje ranonovovjekovnih progona od 15. do 18. stoljeća, Hutton u ovoj knjizi polazi od mnogo šireg kronološkog i komparativnog okvira, istražujući genezu lika vještice od prapovijesnih i antičkih tradicija do suvremenih predodžbi.

Knjiga nije samo povijest progona, nego povijest ideje, odnosno „povijest straha", kako to Hutton ističe već u naslovu. Autor u knjizi razmatra kako su različite civilizacije, od mezopotamskih i babilonskih tekstova, preko Biblije, antičke Grčke i Rima, germanskih i slavenskih mitologija, do kršćanske srednjovjekovne teologije, oblikovale koncepte demonske magije, vjerovanja u zloćudne ženske sile i transgresivnog znanja u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Ovime je metodološkim pristupom Hutton proširio perspektivu izvan dominantne ranonovovjekovne paradigme progona vještica, čime je otvorio prostor za reinterpretacije tog fenomena osim kroz povijesni, i kroz etnografski i antropološki okvir. Stoga Huttonova teza glasi da je lik vještice proizvod kompleksne interakcije između religijskog dualizma, rodne ideologije, straha zajednice i pravnih struktura.

Metodološki, Hutton kombinira pristupe kulturne povijesti, antropologije religije i povijesti emocija. Odlikuje ga izrazita interdisciplinarnost: autor povezuje teološke tekstove, sudske spise, folklorne narative i antropološke studije kako bi rekonstruirao promjene u „emocionalnom režimu" koji je oblikovao strah od vještica. No, kao što su i drugi recenzenti u svjetskim prikazima primijetili, ponekad je problematično što Hutton često ne razmatra dovoljno kritički etnografske izvore koji su oblikovani kroz kontakt sa zapadnim civilizacijama i istraživačima, odnosno njihovom perspektivom, pogotovo u suvremenijim razdobljima, 19. i 20. stoljeća. Doduše, i sam Hutton u uvodu ističe da ne nudi „konačnu teoriju", nego „heuristički model" za interdisciplinarnu raspravu.

Knjiga je podijeljena na tri velika dijela: „1. Detaljno razmatranje", „2. Kontinentalni pristupi" i „3. Britanska stajališta". U prvome dijelu kroz tri poglavlja, „1. Globalni narativ", „2. Drevni narativ" i „3. Šamanski narativ" Hutton analizira narative o vještacima od znanstvenih, religijskih do magijsko-praktičarskih pogleda.

U prvome poglavlju „1. Globalni narativ", autor traži osnovna zajednička obilježja definicije pojma vještica, kroz povijesne i etnografske zapise. Dijeli ih na pet zajedničkih osobina osoba za koje se vjerovalo da su vještice: (1) sposobnost vještica u nanošenju

štete neobičnim sredstvima, (2) vještica kao unutarnja društvena prijetnja, (3) djelovanje vještica u okvirima uvriježenih vjerovanja, (4) vještice su zle i (5) mogućnost odupiranja vještici. Hutton osim s povijesnim europskim progonima vještica radi i analize suvremenih progona vještica u 20. i 21. stoljeću, poglavito na afričkom prostoru. U drugome poglavlju „2. Drevni narativ" autor se vraća početcima magijskih vjerovanja, u Egipat, Mezopotamiju, Grčku i Rim, analizirajući i uspoređujući vjerovanja visoke religijsko-magijske prakse, vernakularne pučke prakse do pravnih sankcija za osobe za koje se smatralo da su počinile magijski zločin. Ovdje zaključuje heterogenost pristupa magijskom problemu u antičkome svijetu: Egipćani nisu razlikovali religiju od magije i nisu poznavali koncept vještice; narodi Mezopotamije su se bojali i demona i vještica; Hetiti su ova vjerovanja uveli i u visoku politiku; dio Grka je razlikovao religijske od magijskih praksi, no bez nekog većeg koncepta vještičarstva; Rimljani su uveli kriminalizaciju zloćudnih magijskih praksi; germanski su se narodi bojali noćnih vještica kanibala. Njegov zaključak je da je niz ovih antičkih vjerovanja dao konačan proizvod u obliku ranonovovjekovnih progona vještica tako što je zapadno kršćanstvo spojilo mezopotamsko vjerovanje u demone i vještice, perzijsko vjerovanje u strogi kozmički dualizam, židovsko vjerovanje u jedno svemoguće božanstvo, grčko razlikovanje religije i magije, rimski kazneni pogled na magijske zločine i konačno germansko vjerovanje u noćne, krvoločne leteće kanibalke. Treće poglavlje prvoga dijela, „3. Šamanski narativ" prije svega objašnjava osnove šamanizma, od pojma i njegove rasprostranjenosti, tehnika i vjerovanja, a zatim opisuje područja prakticiranja šamanizma u Europi, poglavito u nordijskom, skandinavskom području.

U drugome dijelu „2. Kontinentalni pristupi" kroz poglavlja „4. Obredna magija – egipatsko nasljeđe", „5. Gospodari noći", „6. Odnos srednjovjekovlja prema vješticama" i „7. Ranonovovjekovno šarenilo" autor detaljno analizira različite magijske praktičare kroz europsku povijest, od egipatske obredne magije, keltskih, grčkih i rimskih bogova i boginja magije, o utjecaju kršćanstva na magiju i progonima vještica te novim vjerovanjima u ranome novom vijeku, u vukodlake, vampire, šamanske prežitke i drugo.

Poglavlje „4. Obredna magija – egipatsko nasljeđe" detaljnije analizira egipatsku magiju, zapisanu na sačuvanim papirusima, ali i njezino nasljeđe na kasniju židovsku, levantsku, grčko rimsku i kršćansku magiju sve do renesanse, ali i krajem 19. stoljeća kad je ponovno postala popularna u Europi. Poglavlje „5. Gospodari noći" bavi se temom sablasnih vojski i povorki u srednjovjekovnim europskim pučkim predajama. Ovdje se dotiče i fenomena kojega je obradio Carlo Ginzburg, onaj furlanskih benandanata i stregha, koji su dijelom bili zahvaćeni u progonima vještica kasnoga srednjega i ranoga novoga vijeka. U ovome se poglavlju obrađuje i fenomen divljega lova, lutajućih mrtvaca i noćnih žena koje napadaju noću. Upravo iz vjerovanja u ovakva noćna okupljanja, Hutton smatra da će se razviti jedan od ključnih elemenata poznat među glavnim optužbama u progonima vještica, vještičji sabati. Poglavlje „6. Odnos srednjovjekovlja prema vješticama" analizira uspon kršćanstva kroz prizmu rimskih zakona, viđenja skolastike prema magijskim zločinima, ali i svjetovnih sudova. Ovdje promatra podjednako i britansko i europsko područje od ranoga srednjega vijeka do prve polovice 15. stoljeća i prvih velikih progona valdenza koji će biti neposredni temelji za uobličavanje svih glavnih koncepata vještice kao heretičkog i dijaboličkog neprijatelja iznutra od druge polovice 15. stoljeća, što se ponajviše vidi u prvim demonološkim traktatima poput *Formicariusa* Johanna Nidera iz 1430. godine. Poglavlje „7. Ranonovovjekovno šarenilo" središnje je poglavlje posvećeno vrhuncu progona vještica od 15. stoljeća do druge polovice 18. stoljeća. U

ovome poglavlju prikazuje i niz različitih lokaliziranih pučkih vjerovanja koja su također potpadala pod lupu progona vještica, od benandanata u sjevernoj Italiji, krsnika i štriga u Hrvatskoj i Sloveniji, táltosa u Mađarskoj, šamanskih praktičara u Skandinaviji i Finskoj, baltičkim zemljama, Islandu, njemačkim zemljama, Italiji pa do Habsburške Monarhije. Izdvaja Mletačku inkviziciju koja je ipak u većini slučajeva odbacivala slučajeve optužbi za magijske zločine, a kasnije i Španjolske inkvizicije koja je nastojala suzbiti pučke i svjetovne progone.

Treći se dio, „3. Britanska stajališta", ponovno vraća na autorov domicilni prostor Britanskog otočja, kroz tri poglavlja „8. Vještice i vile", „9. Vještice i keltsko društvo" i „10. Vještice i životinje" u kojima povezuje vjerovanja u vilinski svijet s konceptima magije i vještičarstva. Poglavlje „8. Vještice i vile" fokusira se uglavnom na britanska vjerovanja o vilinskom svijetu (engl. *fae*) i vilama koja su bili dio sastavni dio pučkih vjerovanja i predaja, ali i srednjovjekovne književnosti. No od 16. stoljeća čitav je vilinski svijet demoniziran i izjednačen s paklom, a vilinska bića s demonima. Poglavlje „9. Vještice i keltsko društvo" je vrlo zanimljivo jer donosi razmatranja ne-vjerovanja u vještice na europskom prostoru i to na područjima koje uvjetno naziva keltskim, područja Walesa, otoka Man, Irske i Škotskog visočja. Ovdje donosi zaključak da su stanovnici ovih područja, iako vjerujući u magiju, smatrali da imaju dovoljnu količinu magijskoga znanja i protuoružja da bi im bilo kakav magijski napad mogao nauditi, pa s obzirom na to nije ni bilo masovnih histerija i straha od vještičarstva. Jedina glavna predodžba vještice jest kao kradljivice mlijeka u stoke. Posljednje poglavlje treće cjeline, ali i knjige, „10. Vještice i životinje", povezano je s temom uglavnom isključivo za engleska vjerovanja o vještičjim demonskim životinjskim pomoćnicima, familijarima, kakvih uglavnom nema u ostatku Europe. Međutim, raspravlja i o različitim vjerovanjima u Europi, vezanima uz pretvaranja ljudi u životinje, ali i o manifestacijama Vraga u životinjskom obliku. No, u Engleskoj je specifikum što je zli duh kao partner vještici, zamišljan kao isključivo životinja, uglavnom pas, mačka, žaba, štakor, miš, konj i slično, koje magijski praktičar hrani vlastitom krvlju u zamjenu za moć.

Na kraju knjige donosi „Zaključak" u kojem smatra da ukupni odgovor na početna istraživačka pitanja može biti da se ranonovovjekovna vjerovanja i progoni mogu bolje razumjeti samo uzimajući povijesne korijene, u prethodnim razdobljima, ali i europske i svjetske paralele te da smatra da tako i nova istraživanja trebaju slijediti ovakav pristup. Nakon zaključka slijedi „Dodatak" s popisom literature o izvaneuropskom vještičarenju, a zatim sve bilješke s navodima citata u knjizi.

Huttonova knjiga predstavlja vrhunac dugogodišnjeg znanstvenog rada na polju religijske i kulturne povijesti. Njegov pristup razlikuje se od klasičnih autora poput Briana Levacka (*The Witch-Hunt in Early Modern Europe*) ili Carla Ginzburga (*I benandanti*), jer se ne bavi primarno institucionalnim mehanizmima progona, nego emocionalnim i simboličkim slojevima koji su omogućili postojanje vjerovanja u vještice. Hutton time ujedinjujući racionalistički model objašnjenja s fenomenološkim razumijevanjem emocija, doprinosi novijem „emocionalnom obratu" u historiografiji te tako pridonosi sve većem korpusu istraživanja koja povezuju povijest emocija, religijsku antropologiju i studije roda. To pokazuje da Huttonovu knjigu valja čitati ne samo kao povijest ideje vještice, nego i kao studiju o kulturnom mehanizmu kolektivnog straha.

Ujedno, Hutton kritički razmatra i popularne mitove o „izgubljenim starovjernim religijama" i „magičnim tradicijama" koje su preživjele do novog vijeka, upozoravajući

na metodološke pogreške u ranijim romantiziranim interpretacijama Margaret Murray i drugih autora. Njegov stil je precizan, argumentacija utemeljena na izvorima, a naracija istodobno dostupna i široj publici. Time se nadovezuje na svoju svjetski poznatu knjigu *The Triumph of the Moon* (1999) te i ovdje reinterpretira suvremena novovjovjerja povezana s vještičarstvom i progonima vještica (poput *wicce*), ne kao „ostatak" nego kao modernu re/konstrukciju prošlih predodžbi.

U tom smislu knjiga ne samo da razotkriva korijene straha, nego i pokazuje proces mitopoetičke obnove u 20. stoljeću, čime ima i aktualni društveni značaj (posebno u kontekstu kulturnih studija i rodnih identiteta).

Vještice: povijest straha knjiga je iznimne znanstvene i interpretativne vrijednosti, koja uspješno premošćuje jaz između povijesne empirije i kulturne teorije. Hutton pokazuje da povijest vještica nije samo poglavlje o iracionalnom strahu, nego ogledalo kolektivne imaginacije Zapada, gdje se reflektiraju pitanja moći, roda, vjerovanja i granica znanja. Knjiga je nezaobilazna za svakoga tko proučava povijest magije, religije, roda ili emocija, te predstavlja jedan od najvažnijih suvremenih doprinosa interdisciplinarnom polju studija vještičarstva. Ova knjiga svakako ne nudi završnu riječ o povijesti vještičarstva, nego postavlja temelje za novu, interdisciplinarnu paradigmu u kojoj se povijest, antropologija i psihologija emocija susreću u interpretaciji kulturnih strahova te potiče na nova pitanja i zajednički rad različitih istraživanja ove teme.

Deniver Vukelić

Novi zbornik o povijesti Imotskoga

Imotski 1717: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 300. obljetnice oslobođenja Imotskog od Osmanlija održanog u Imotskom 5. i 6. listopada 2017. Godine. Ur. Marko Rimac i Ivan Alduk. Split: Književni krug Split, 2024, 236 str.

Povodom 300. obljetnice oslobođenja Imotskog od Osmanlija održan je u gradu Imotskome znanstveni skup na kojem je 26 izlagača održalo 21 predavanje o povijesti Imotskoga i njegove okolice od srednjeg vijeka do 20. stoljeća. Od tih izlaganja nastalo je deset radova, koji su svi klasificirani kao izvorni znanstveni radovi. Zbornik će, usprkos nekim svojim nedostatcima zasigurno zaintrigirati znanstvenu zajednicu, a i širu javnost budući da o povijesti Dalmatinske zagore (i Imotske krajine) nije baš tiskano većih djela nakon Kužićeve *Povijesti Dalmatinske zagore* i kataloga izložbe *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*.

Radovi se sadržajno dosta razlikuju jedan od drugoga. Većina radova zapravo nije vezana uz naslov knjige, to jest oslobođenje Imotskoga od osmanske vlasti, već uz razne teme novovjekovne povijesti Imotske krajine. Jedan rad se dotiče i srednjovjekovne povijesti toga prostora. Svega pet ih je vezano isključivo uz povijesne teme, dva uz arhitekturalnu povijest, jedan uz jezičnu povijest i arhivske izvore, jedan uz književnu analizu i kritiku

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

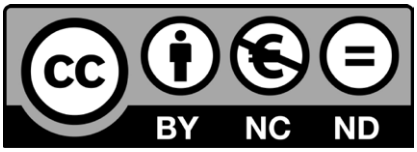
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.